

Gouden Piramide 2022 *Rijksprijs voor inspirerend
opdrachtgeverschap*

Toewijding en daadkracht

Gouden Piramide 2022 ***Rijksprijs voor inspirerend
opdrachtgeverschap***

Toewijding en daadkracht

Voorwoord

Nederland staat aan de vooravond van een grote verbouwing. We willen heel veel op een heel kleine stukje aarde. We willen ruimte voor honderdduizenden woningen, voor natuur en landbouw, voor onze energievoorziening, voor onze economie. Het is een ruimtelijke puzzel van jewelste die om scherpe keuzes, innovatief denken en slimme combinaties vraagt.

Voor het leggen van die puzzel zal de verbeeldingskracht van ruimtelijk ontwerpers onmisbaar zijn. Zij denken immers na over wat waar moet staan, en hoe het eruit moet zien. Maar zij moeten natuurlijk wel eerst een opdracht krijgen voordat er iets gebouwd wordt. De opdrachtgever heeft een stevige vinger in de pap als het aankomt op de kwaliteit van een gerealiseerd ontwerp – al is het maar omdat hij de ambitie stelt, de architect kiest en de randvoorwaarden schept.

De Gouden Piramide is al sinds jaar en dag de prijs waarmee we als Rijk inspirerende voorbeelden van goed opdrachtgeverschap in de etalage zetten. We belonen er doorzettingsvermogen, lef en creativiteit mee, en spreken onze waardering uit voor hen die niet slechts het eigenbelang maar het grotere belang leidend laten zijn.

In dit boek staan tal van dit soort opdrachtgevers. Opdrachtgevers die de bereidheid hebben getoond mee te doen en mee te denken bij die aanstaande grote verbouwing. Ze beseffen dat de manier waarop we onze fysieke ruimte inrichten bepalend zal zijn voor de manier waarop we onze samenleving inrichten. Ze zijn overtuigd van het idee dat een gebouw meer is dan een stapel stenen, een wijk meer dan een postcode. En ze zijn doordrongen van het inzicht dat wij weliswaar onze gebouwen en wijken vormen, maar dat zij vervolgens ons vormen.

Het Rijk is uitgesloten van deze prijs, maar als grote opdrachtgevende partij kunnen we veel van de beschreven opdrachtgevers in dit boek leren. Mede namens mijn collega, de staatssecretaris van Cultuur en Media, wil ik langs deze weg de vijf genomineerden feliciteren en in het bijzonder de winnaar: het Nederlands Auschwitz Comité.

Hugo de Jonge,
Minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Vereniging Ecodorp Boekel *Ecodorp Boekel*

Ontwerp Van Laarhoven Combinatie Architecten Planvorming en realisatie vanaf 2018

Juryoordeel

De Vereniging Ecodorp Boekel heeft alle registers opengetrokken om een woonbuurt te realiseren die in elk opzicht duurzaam is. Alle voetangels en klemmen die ze op haar pad tegenkwam, heeft ze behendig en kundig onschadelijk gemaakt. Als een duurzame oplossing technisch te realiseren is, liet ze zich niet tegenhouden door juridische, financiële of institutionele belemmeringen. Vanuit die houding blijkt eigenlijk ieder duurzaamheidsprobleem oplosbaar. Die conclusie zet zoden aan de dijk.

Vindingen als de warmte-accu, de fundering van glasschuim en de kalkhennepwanden zijn sprekende voorbeelden van de innovatiedrift die hier aan de dag wordt gelegd. De opdrachtgever heeft bovendien een weg gevonden om alle woningen betaalbaar te houden. Duurzaamheid komt zo ook binnen bereik van mensen met een kleine portemonnee.

De jury ziet niet overal Boekel-achtige ecodorpen verrijzen. De gekozen maatregelen en technieken zijn afgestemd op een woningbouwprogramma aan de rand van een dorp met een kleine tienduizend inwoners op een zandbodem. Bovendien weerspiegelt de vertaling naar een architectonische vorm een meer persoonlijke overtuiging van de bewoners en de architect over de energetische, helende werking van vormen en kleuren op de menselijke geest. Niet iedereen is daar ontvankelijk voor – ook binnen de jury niet. Maar als we persoonlijk commitment willen in het opdrachtgeverschap, als we Nederland gedreven opdrachtgevers toewensen die meer dan alleen rationale overwegingen in hun project leggen, dan moet er ook ruimte zijn voor persoonlijk getinte bouwprojecten als deze. Ze dragen op z'n minst bij aan de diversiteit van het woningaanbod.

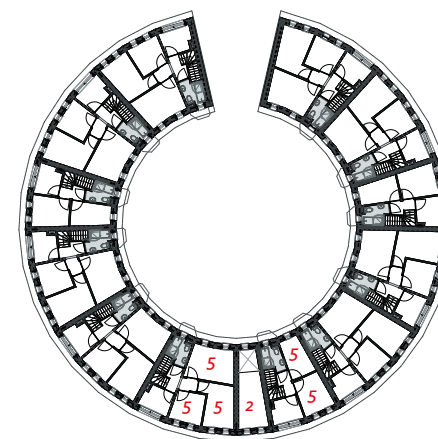
Niet iedere techniek is al opschaalbaar, betaalbaar en uitontwikkeld. De jury is met name benieuwd hoe de warmte-accu zal functioneren en of deze een waardevolle bijdrage blijkt te zijn aan het groeiende arsenaal energiesystemen – het systeem was ten tijde van het jurybezoek nog niet in bedrijf. Iedere techniek heeft een proeftuin zoals die in Boekel nodig. Maar circulariteit, biodiversiteit, klimaatadaptiviteit en energieneutraliteit zijn volgens de jury inmiddels zodanig klemmende opgaven, dat toegepaste oplossingen ook de brede woningbouw moeten kunnen inspireren. Daarvoor bestaan meer aansprekende voorbeelden dan het Boekelse, dat sterk verbonden is aan een specifieke leefstijl. Dat neemt niet weg dat het ecodorp vooralsnog uniek blijft in de opeenstapeling van duurzaamheidsoplossingen en het compromisloze karakter van het opdrachtgeverschap. Daar heeft de jury veel waardering voor; anderen kunnen daar een voorbeeld aan nemen.

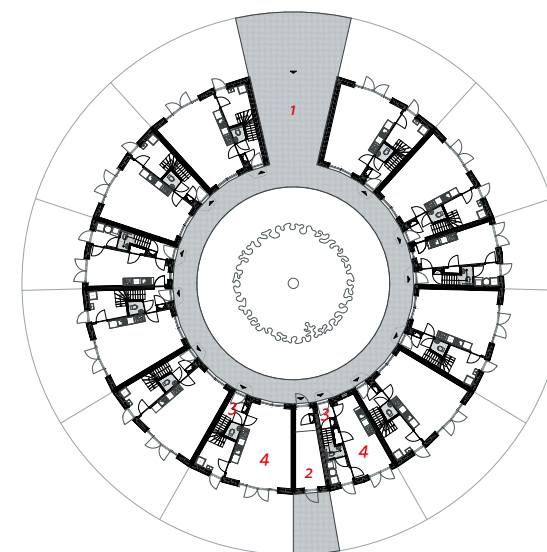
De woningen zijn al in gebruik genomen, de houten gevelafwerking volgt later in 2022

Uitzicht vanaf een van de twee boomhutten

Eerste verdieping

Begane grond

- 1 entree binnenplaats
- 2 gezamenlijke berging/installaties
- 3 entree
- 4 vrij indeelbare leefruimte
- 5 slaapkamer

Ecodorp Boekel biedt een woon- en leefomgeving die volledig circulair, klimaatbestendig, klimaatpositief en natuurinclusief is. Het aantal oplossingen om zover te komen, is aanzienlijk. Deels is teruggevallen op bestaande technieken, deels zijn technieken toegepast die afkomstig zijn uit andere werkvelden, deels gaat het ook om regelrechte innovaties. Het is het resultaat van niet-aflatende inspanningen van een groep burgers die geen genoegen namen met minder en een architect (Huub van Laarhoven) die uit hetzelfde hout is gesneden. Ze lieten zich niet ontmoedigen door financiële en juridische barrières en wisten steeds een weg te vinden om hun doel te bereiken, ook als die weg een hazenpadje bleek te zijn. Zo is dit het enige burgerinitiatief dat valt onder de Crisis- en herstelwet. Dat maakt afwijking van het Bouwbesluit mogelijk.

Het buurtje van 36 woningen aan de rand van Boekel komt voort uit een initiatief van Ad Vlems, die al in 2008 de Vereniging Ecodorp Brabant oprichtte. Deze vereniging maakte een rondgang langs beoogde locaties in Tilburg en Lent, voordat de gemeente Boekel interesse toonde om mee te werken. Tussentijds deed ze Bostel aan, waar driehonderd vrijwilligers meewerkten aan een proefwoning (onder wie een aantal architecten en een bouwexpert van TNO). De kennis die hier is opgedaan, gaf het project in Boekel een vliegende start. Het gerealiseerde Ecodorp draagt bij aan alle zeventien werelddoelen voor duurzaamheid van de Verenigde Naties. Het is daarmee een voorloper in het wereldwijde netwerk van ecodorpen, bestaande uit gemeenschappen die bij elkaar zijn om duurzaam te leven. Dat zijn er tienduizenden.

Bouwmaterialen in Boekel zijn gerecycled of biobased en gemakkelijk herbruikbaar: wanden van kalkhennep tegen magnesiumplaat, een fundering van glasschuim (een restproduct van de glasrecycling), een vloerplaat van geopolymer waarin vliegas, ook een industrieel restproduct, en gebruikt asfalt de plaats innemen van cement. Verwarming komt vanaf het stookseizoen 2022–23 uit een niet eerder toegepaste warmte-accu die 's zomers opgewekte warmte vasthoudt in staalslak. De grootste kabelproducent ter wereld testte een circulaire stroomkabel uit waarin slechts één soort plastic is verwerkt. Er is een meetbaar biodiversiteitsplan, gericht op tien beschermde diersoorten. Jaarlijks beoordeelt een ecooloog of de juiste leefomstandigheden nog aanwezig zijn. Op het terrein bevindt zich een eigen voedseltuin. En dagelijks sijpelen duizenden liters gezuiverd afvalwater de bodem in.

Zo zijn er meer fysieke duurzaamheidsoplossingen te noemen. Maar de ambities strekken zich ook uit tot het samenleven. De gekozen eigendomsvorm laat toe dat alle woningen een prijs hebben onder de huurgrens voor sociale woningbouw. Bewoners vormen samen een vereniging. Die vereniging is een van de twee participanten in weer een andere vereniging die de grond en het vastgoed in bezit heeft. De tweede participant is VrijCoop, een vereniging van wooncoöperaties die de huuropbrengst gebruikt voor investeringen in volgende initiatieven. Dankzij deze vorm kon bij een Duitse bank vrij eenvoudig financiering gevonden worden, nadat de bewoners bot vingen bij diverse Nederlandse banken. Zij beschouwden de opeenstapeling van innovaties als een opeenstapeling van risico's; de Duitse GLS Bank wist uit ervaring dat wooncollectieven vrijwel nooit betalingsproblemen opleveren.

Binnen de bewonersvereniging verloopt de besluitvorming in vijftien thematische 'cirkels'. Alleen als een keuze in de cirkel ook andere cirkels raakt, wordt die aan de orde gesteld in de 'dorpscirkel'. Besluitvorming vindt op deze manier op een zo laag mogelijk niveau plaats. De bewoners noemen dat 'holarchie'. De cirkelvorm is ook terug te zien in de architectuur. De 36 woningen zijn verdeeld in een patroon van drie cirkels. Die vorm is gekozen vanwege de helende, energetische kracht die daar volgens opdrachtgever en architect van uitgaat. In het plan zijn negen kleinere woningen opgenomen (drie per cirkel). Een deel is bedoeld als mantelzorgwoning. Bewoners daarvan ontvangen zorg van medebewoners in het Ecodorp. Twee andere woningen zijn bedoeld voor statushouders. Verder biedt het dorp ruimte voor tijdelijk verblijf in twee door kunstenaars ontworpen boomhutten en is er een atelier voor een artist-in-residence.

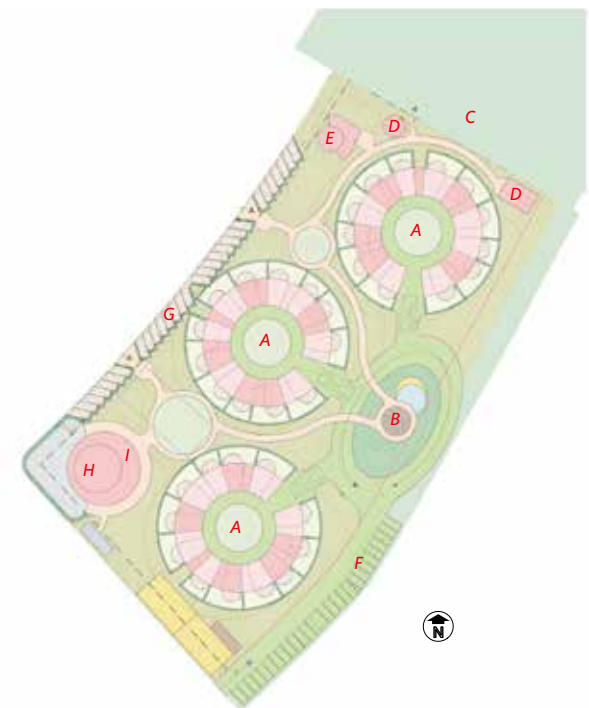
Inherent aan deze organisatie van het opdrachtgeverschap is een langzaam bouwtempo. Bewoners besteden minstens twee dagen per week aan de ontwikkeling van het dorp. Het oplevermoment is diffuus geworden; de eerste woningen waren al bewoond in de winter van 2021–22, toen de warmte-accu nog niet functioneerde. Ten tijde van het jurybezoek (voorjaar 2022) was de houten afwerking nog niet aan de buitengevel bevestigd en de bouw van een gemeenschappelijke ruimte, rondom de warmte-accu, moest nog beginnen. Het vraagt om improvisatie – maar dat is deze opdrachtgever toevertrouwd.

Ecodorp Boekel in aanbouw. De bouw van de warmte-accu (linksonder) is net begonnen, eind 2022 wordt deze in gebruik genomen.

Situatie

- A Cirkel met twaalf woningen
- B Ecologische zwembijver
- C Voedseltuin
- D Boomhut
- E Artist-in-residence
- F Groene parkeerplaatsen (voor incidenteel gebruik)
- G Parkeerplaatsen met oplaadpunten
- H Warmte-accu
- I Buurthuis/educatiecentrum (nog te realiseren)

1

- 1 Wanden van kalkhenep tegen magnesiumplaat
- 2 Vloer van geopolymer met daarop houtskeletbouw
- 3 Warmte-accu in aanbouw
- 4 Houten verdiepingsvloer (kruislings verlijmd vuren hout) met wanden van kalkhenep tegen magnesiumplaat
- 5 Fundering en isolatielaag van glasschuim

2

3

4

5

Goed ontwerp kan snaren raken. Dit boek toont het werk van een aantal opdrachtgevers die beweging willen brengen. Zij gaven opdracht aan architecten, stedenbouwkundigen of landschapsontwerpers, die hun intenties vertaalden in een ontwerp. Dankzij hun daadkracht en hun niet aflatende toewijding aan de samenleving en de omgeving vormen hun projecten een bron van inspiratie bij de actuele transitie in stad en landschap.

Al deze opdrachtgevers dongen mee naar de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap: de Gouden Piramide 2022. Het Nederlands Auschwitz Comité won de prijs met het Nationaal Holocaust Namenmonument. De indringende boodschap daarvan is verwerkt in een magistraal ontwerp. Rijksbouwmeester Francesco Veenstra belicht in een essay het belang van wederkerigheid: elk ontwerp en elke ruimtelijke ontwikkeling moet zich verhouden tot zijn maatschappelijke omgeving.